

РЕЦЕНЗІЯ

**Рецензента Ясинка Миколи Михайловича,
доктора юридичних наук, професора, професора кафедри правосуддя та
філософії Сумського національного аграрного університету
на дисертацію Кожевнікової Аліси Вікторівни
на тему: «Електронні технології у цивільному та виконавчому процесі в
умовах сталого розвитку»,
що подана на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

1.Актуальність теми дисертаційної роботи. Україна сьогодні стоїть на порозі вступу до Європейського Союзу, а відтак вона потребує не лише модернізації своєї системи управління в усіх сферах суспільного життя, але і модернізації судоустрою та всієї правозастосовчої та виконавчої практики як судів загальної юрисдикції, так і виконавчої системи, яка у безумовному порядку повинна ґрунтуватись на верховенстві права, справедливості, та широкому застосуванні електронних технологій. Такі виклики потребують не тільки розбудови інформаційного суспільства, але і широкої цифровізації правосуддя, яке сьогодні виступає гарантом у сфері захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та законних інтересів як фізичних, так і прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Саме з цих підстав дане дисертаційне дослідження є актуальним, а його проблематика відповідає напряму наукових досліджень, визначених в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 березня 2019 року № 722.

Сьогодні електронні технології формують нове поняття в правосудді – «електронний суд», розбудова якого потребує як системних процесуально-правових, так і технологічних знань по створенню, збиранню, обробітку та збереженню конфіденційної інформації не лише на стадії розгляду цивільних справ, але і на стадії виконання судових рішень. В цьому контексті можна

сказати, що це один із напрямків переходу правосуддя з паперової форми фіксації судових процесів на різних його стадіях та стадії виконання судових рішень на електронну форму з метою досягнення ефективності та прозорості судочинства, та оперативного виконання судових рішень.

В той же час, надстрімкий розвиток штучного інтелекту потребує широкого впровадження в правосуддя хмарних сервісів, технологій, блокчейну тощо. В цьому зв'язку авторка підкреслює, що саме розвиток електронних технологій в правосудді є гарантом в першу чергу збереження інформації у незмінному її вигляді на всіх стадіях правосуддя в Україні.

Дані процесуально-правові ідеї у сфері інформаційних технологій були предметом наукових досліджень А. Ю. Каламайко, Ю. С. Павлова, С. А. Чванкіна та інших, але в такому широкому форматі, який поєднує в собі судовий і виконавчий процес з точки зору застосування електронних технологій є першим в нашій державі.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковою тематикою. Дисертаційне дослідження здійснювалося на основі Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (підтриманих Указом Президента України № 722/2019 від 30.03.2019 року), проголошених Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, а також в рамках науково-дослідницьких тематик кафедр правосуддя та філософії «Науково-прикладні проблеми цивільного, адміністративного, кримінального, господарського права та процесу» (державний реєстраційний номер НДР в УкрІНТЕІ 30.01.2021 р. 0121U107740) та адміністративного та інформаційного права «Взаємодія галузей права в умовах сталого розвитку України та глобальної цифрової трансформації» (Державний реєстраційний номер: 0121U109599) юридичного факультету Сумського національного аграрного університету.

3.Обрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій зумовлюється належним науковим ступенем та високим рівнем обґрунтованості висновків та результатів дисертаційного дослідження. Передусім, вважаю за необхідне зазначити, що ознайомлення зі змістом дисертації дозволяє

рецензенту дійти висновку про те, що опанування предмету дослідження навряд чи стало б можливим без активного використання наукової літератури - вітчизняних та іноземних літературних джерел, матеріалів судової та виконавчої практики та рішень ЄСПЛ.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, обґрунтовуються також завдяки належному застосуванню методологічних інструментів дисертаційного дослідження. Так, здобувачкою наряду із діалектичним методом (підрозділ 1.3, розділи 2, 3), у дисертації використано такі загальнонаукові методи, як системний (підрозділ 1.3), формально-юридичний (підрозділ 1.2), логіко-аналітичний (розділ 4), метод аналізу (підрозділ 1.3), метод теоретико-правового моделювання (розділ 2, 3), а також спеціально-правові методи - компаративістичний метод (підрозділ 1.1.), метод правового експерименту (підрозділ 4.2).

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості та відзначаються самостійністю.

4. Наукове та практичне значення дисертації. Дисертаційне дослідження Кожевнікової Аліси Вікторівни є одним із перших в Українській науці цивільного процесуального та виконавчого права, комплексним дослідженням як теоретичних, так і практичних основ інституту електронних технологій, підстав та механізму їх застосування на різних стадіях цивільного процесу та процесу виконання судових рішень. Розуміння юридичної та технологічної єдності різних видів електронних дій як сторін, так і суду чи державного або приватного виконавця, дає можливість до формування основ щодо майбутньої моделі електронного суду та нормативної моделі його регулювання, яка потребує свого закріплення як в Цивільному процесуальному кодексі України, так і в Законі України «Про виконавче провадження».

В дисертаційному дослідженні здобувачка доволі вдало розкрила зміст поняття електронних технологій, їх практичне застосування як сторонами судового процесу, так і судом та державними та приватними виконавцями підкреслюючи, що саме наявність Єдиної судової інформаційно-

телекомунікаційної системи, в якій зберігаються вся інформація по організації і руху судової справи стає основою технічно-процесуального поняття «електронний суд». В цьому аспекті суттєву роль відіграє повне фіксування судового засідання технічними засобами в режимі реального часу, наявна можливість відео конференцій та автоматизованої системи виконавчого провадження. Саме такі поняття, які характеризуються не просто процесуальною точністю, а і своєю науковою ємністю, по суті створюють основи до формування на національному рівні вчення про електронні технології в цивільному процесуальному та виконавчому праві. В цьому контексті здобувачка дослідила питання доступу до правосуддя на різних його стадіях та примусового виконання судових рішень з точки зору застосування електронних технологій. При цьому, вона звертає увагу на значне розширення таких технологій у цивільному судочинстві та виконавчому провадженні, що в перспективі може вплинути на формування нової електронної цивільно-процесуальної форми судових засідань.

В роботі детально досліджено етапи процесуально-правового розвитку електронних технологій у цивільному судочинстві та виконавчому провадженні, а також досліджено розвиток нормативно-правової бази щодо регулювання електронних технологій на рівні цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження.

В дослідженні акцентовано увагу на стрімкий розвиток електронних технологій, які доволі швидко витісняють застарілі провадження. Так, зокрема, обмін змагальними паперами в електронному форматі внесли оперативність в ті процеси, які донедавна були розтягнуті в часі, оскільки передбачали паперову форму з поштовим їх пересиланням, що суттєво зменшувало оперативність таких процесуальних дій, а з іншого збільшувало навантаження на суди, які повинні були контролювати паперовий обмін процесуальними паперами.

Здобувачка обґрунтовано зауважує про широке застосування електронних технологій у практичній діяльності судів та державних і приватних виконавців, що є запорукою їх неупередженості та справедливості щодо всіх процесуальних дій. При цьому, вона підкреслює, що не всі існуючі електронні технології є

нормативно врегульованими. Так, без будь-якого правового регулювання працює сайт «Судова влада України», а саме на ньому міститься інформація щодо судових рішень, які ухвалені щодо певної особи, Асоціацією приватних виконавців створено власний он-лайн-ресурс, альтернативний державному Реєстру приватних виконавців України з інтерактивною картою та більш легкою для громадян прив'язкою щодо пошуку приватних виконавців за їх спеціалізацією.

Здобувачка наголошує, що тривалий час електронні технології у цивільному та виконавчому процесі взагалі не мали законодавчого закріплення. Лише з прийняттям нової редакції ЦПК України 2017 року та Закону України «Про виконавче провадження» такі положення набули своєї новизни.

Досліджуючи проблеми функціонування електронного суду, здобувачка звертає увагу на доволі затягнуте впровадження усіх запланованих модулів та їх поетапного впровадження в систему електронний суд, що тягне за собою неспрацювання всієї системи електронного суду в цілому, як вона була задумана у 2016 році. На даний час охоплення функціоналів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) звузилось до трьох базових положень. Так, у тестовому режимі підсистема «Електронний суд» запрацювала лише з січня 2019 року, тоді як повноцінно вона була введена в дію лише з 05.10.2021 року і ще пізніше запрацював модуль відеоконференцзв'язку. Всі ці розтягнуті в часі електронні програми, на жаль, і сьогодні працюють не завжди стабільно та коректно, потребуючи свого постійного тестування. Підтвердженням такого висновку здобувачки є той факт, що лише з 18 жовтня 2023 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року № 3200-ІХ було запроваджено обов'язкову реєстрацію електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі адвокатами, нотаріусами, державними та приватними виконавцями, арбітражними керуючими, судовими

експертами, органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими юридичними особами.

Здобувачка звертає увагу на те, що судові процедури є найбільш консервативними, оскільки їх становлення і розвиток має не одну тисячолітню історію. З цих підстав перехід вітчизняного судочинства на якісно новий інформаційно-технологічний рівень потребує удосконалення як процесуального, так і виконавчого законодавства. І в цьому плані здобувачка пропонує внести зміни і доповнення до цілого ряду норм як у сфері ЦПК України, так і у сфері виконавчого законодавства.

Здобувачка дослідила практику судового розгляду цивільних справ і виконання судових рішень під час дії карантинних обмежень, які викликали з підстав пандемії «COVID-19» та звернула увагу на те, що саме застосування електронних технологій в правосудді дало можливість уникнути судового колапсу і достойно проходити період воєнного стану, який має місце в Україні з 24 лютого 2022 року. Такий об'єктивний суспільний розвиток спонукав суди всіх рівнів до розширення меж застосування електронних технологій, зокрема проведення судових засідань в режимі відеоконференції, які ґрунтуються на застосуванні технічних засобів, які дають можливість всім учасникам цивільної справи давати свої пояснення в режимі реального часу з використання власних смартфонів з будь-яких приміщень у зручному для учасника справи місці. При цьому здобувачка виділяє не лише переваги, а і недоліки проведення судового засідання у режимі відеоконференції, як то незадовільний зв'язок чи недостатні навички учасників процесу працювати у такий спосіб та інші.

Позитивним є те, що надані в дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції сформовані в тому числі на підставі особистих досліджень здобувачки, яка безпосередньо використовувала Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, працюючи в суді із підсистемою «Електронний суд», підсистемою відеоконференцзв'язку, системою «Д-3» у результаті опрацювання й аналізу наукових, нормативних джерел, судової практики та практики державних та приватних виконавців, а

також одержаного зарубіжного досвіду під час міжнародних стажувань. В роботі широко застосована судова практика та судова статистика.

5. Практичне значення результатів дисертації. Теоретичне і практичне значення одержаних результатів виявляється у тому, що викладені у дисертаційній роботі положення в подальшому можуть бути використані:

У науково-дослідній сфері – для подальших теоретичних досліджень електронних технологій, електронного суду, електронного виконавчого провадження, цифровізації правосуддя в умовах воєнного стану, доступу до правосуддя та до примусового виконання в умовах сталого розвитку; *У правотворчій діяльності* – для підготовки проектів законів про внесення змін та доповнень до актів чинного цивільного процесуального законодавства, законодавства про виконавче провадження з метою вдосконалення впровадження електронних технологій у цих сферах;

У правозастосовній діяльності – при проведенні судового засідання у режимі відеоконференції, фіксації судового засідання технічними засобами, направлення електронної судової повістки, дослідженні електронних доказів тощо;

У освітньому процесі – у процесі підготовки методичних розробок, підручників, а також навчальних посібників з навчальних курсів «Цивільний процес», «Виконавче провадження» тощо, під час викладання навчальних дисциплін, пов'язаних з процедурою цифровізації правосуддя та виконання судових рішень, у науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти;

У практичній діяльності – у діяльності судової системи, органів суддівського самоврядування, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації тощо.

6. Головні результати, отримані особисто автором. У дисертаційному дослідженні Кожевнікової А. В. вперше було обґрунтовано низку важливих як для теорії цивільного процесуального права, так і для судової практики цивільного судочинства та виконавчого провадження понять, положень і

висновків, які пов'язані із використанням електронних технологій, які отримані особисто автором, серед яких найсуттєвішими є:

Уперше:

- запропоновано підхід, за якого здійснено комплексне системне дослідження особливостей реалізації електронних технологій у розрізі двох компонентів науки цивілістичного процесу – у цивільному процесі та виконавчому процесі, що слідує один за одним та пов'язані спільною правовою метою, для виявлення прояву застосування електронних технологій як в ході захисту судом порушеного суб'єктивного права, так і в ході його реального відновлення органами та особами, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів;

- запропоновано концепцію, що передбачає послідовний цілісний процес впровадження електронних технологій у цивільний та виконавчий процес, який складається з кількох етапів: перший етап характеризується удосконаленням електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі, другий етап полягає у зміні консервативної цивільної процесуальної форми цивільного судочинства та його процедур, третій етап передбачає встановлення зворотнього зв'язку – використання електронних технологій як інструменту вчинення процесуальних дій судом та виконавцем та інтеграцію електронних технологій у цивільний та виконавчий процес. Дисертанткою зосереджено увагу на початковому етапі цього процесу.

- обґрунтовано науково-теоретичну конструкцію поняття «електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі» з урахуванням оновленого змісту цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження. Визначено те, що «електронні технології у цивільному та виконавчому процесі» являють собою сукупність інформаційних (автоматизованих), інформаційно-телекомунікаційних систем, сервісів та мереж, а також інформаційно-комунікаційних процесів, спрямованих на здійснення правосуддя судом та примусове виконання судових рішень органами та особами, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, з

одного боку, а також на реалізацію процесуальних можливостей учасників цивільного процесу (виконавчого провадження), пов'язаних із забезпеченням права на доступ до правосуддя та права на доступ до примусового виконання рішень, з іншого боку;

- розкрито системну модель електронних технологій у цивільному та виконавчому процесах, що розглядається у трьох вимірах: 1) правовому (процесуальному), 2) технологічному та 3) безпековому. У процесуально-правовому аспекті електронні технології є невід'ємною частиною цивільного та виконавчого процесу та перебувають з ними у нерозривному зв'язку, адже відсутність реєстрації електронного кабінету унеможливорює вчинення процесуальних дій значного кола учасників цивільного процесу (адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців), ні суд, ні державні чи приватні виконавці не можуть функціонувати без електронних баз даних та реєстрів;

- доведено, що у процесуально-правовому вимірі концепт електронних технологій впливає на правосуддя у таких напрямках: 1) модернізація правил доказування із урахуванням сучасних електронно-інформаційних технологій, що застосовуються судом та учасниками справи 2) зміна ролі суду – у контексті загальної тенденції сервісної держави зміщується у площину, де суд є надавачем послуг, а учасники справи (користувачі ЄСІТС) – їх споживачами;

- запропоновано класифікацію видів електронізації у виконавчому процесі на дві групи: внутрішню електронізацію як організаційно-процесуальну діяльність державного чи приватного виконавця щодо використання онлайн ресурсів з метою здійснення виконавчого процесу та зовнішню електронізацію як інформаційну діяльність сторін виконавчого процесу, інших суб'єктів виконавчого процесу, пов'язаних з процесом примусового виконання судових рішень і рішень інших органів;

- аргументовано нагальну потребу застосування «штучного інтелекту» у виконавчому процесі, що полягатиме у переході до повної автоматизації процесу примусового виконання судового рішення або рішення іншого органу за блоком виконавчих документів про стягнення боргів.

удосконалено:

- запропоновано внести зміни та доповнення до ЦПК України та Закону України «Про виконавче провадження» для удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження у сфері застосування електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі.

- набули подальшого розвитку:

- вивчення досвіду та проведення аналізу законодавства зарубіжних країн у цивільному та виконавчому процесі у сфері впровадження електронних технологій.

- правове застосування технологій штучного інтелекту та блокчейн у цивільному та виконавчому процесах.

Рецензент засвідчує, що дисертаційна робота Кожевнікової А. В. містить результати власних досліджень. Зокрема, рецензентом був проведений аналіз звіту перевірки на плагіат на наявність текстових запозичень (програма Strike plagiarism).

Рецензент дійшов висновку, що дисертаційна робота Кожевнікової Аліси Вікторівни на тему: «Електронні технології у цивільному та виконавчому процесі в умовах сталого розвитку» є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів плагіату та запозичень згідно постанови КМУ від 12.01.2022 р. № 44 п. 9. Всі використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

7. Кількість наукових публікацій. Основні результати дисертації викладені дисертанткою особисто у 3 статтях та 2 статтях, написаних у співавторстві та опублікованих у фахових юридичних виданнях, а також у 11 тезах доповідей на міжнародних наукових і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що підтверджує належний рівень апробації дисертації.

8. Зауваження і побажання до змісту дисертації. Дисертація Кожевнікової А. В. є актуальною, а її висновки логічними, виваженими та

обґрунтованими. Разом з тим, робота має і деякі дискусійні положення, які потребують свого уточнення під час захисту дисертації:

1. У підрозділі 2.3. дисертаційного дослідження йдеться про електронні судові виклики та повідомлення учасників процесу, проте дисертанткою не наведено обґрунтування переваги саме електронних судових викликів порівняно із паперовими, з одного боку, та їх недоліків, з іншого боку, що є доволі перспективним дослідницьким напрямом, що могло б збагатити дисертаційне дослідження, тому хотілося б почути позицію дисертантки з цього приводу.

2. Підлягає уточненню питання сутності електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі, а саме у зв'язку з цим, хотілося б почути думку дисертантки щодо надання правової характеристики як Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, так і Автоматизованої системи виконавчого провадження.

3. У підрозділі 4.1. дисертаційного дослідження, що вбирає в себе як міжнародну статистику, так і різні підходи держав до особливостей застосування інформаційно-цифрових технологій, які використовуються в судових процесах та автоматизації у сфері виконання судових рішень, відсутній порівняльний аналіз вітчизняної практики та міжнародної, що не дозволило здобувачці зробити висновок про те, що з наведеного є прийнятним для України, а що ні.

Втім, висловлені зауваження не можуть позначитися на позитивній оцінці проведеного авторського дослідження щодо проблем електронних технологій у сфері цивільного та виконавчого процесу нашої держави.

9. Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Дисертаційна робота Кожевнікової Аліси Вікторівни на тему: «Електронні технології у цивільному та виконавчому процесі в умовах сталого розвитку», яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» за своєю актуальністю, науково-теоретичним рівнем, основними результатами обґрунтованості, основними положеннями і результатами, опублікованими у фахових виданнях, новизною постановки та практичним

значенням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., а Кожевнікова Аліса Вікторівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

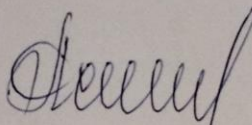
Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри правосуддя та філософії

Сумського національного

аграрного університету

Микола ЯСИНОК

Підпис Ясенка М.
Засвідчую
ПОВІДНИЙ ФАХІВЕЦЬ
Літ С. П. Шевченко